

GÖRÜNMEYEN SEKTÖRÜN İŞÇİLERİ VE SAĞLIK SORUNLARI: BİR UYGULAMA PROJESİNİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Doç.Dr.Belkıs KÜMBETOĞLU*

GİRİŞ

Endüstri öncesi dönemden bugüne, ev içinde çalışmanın biçimleri değişiklikler geçirmiş, ama evde çalışmanın “kadının yeri evidir” yargısının gördüğü kabul kadar yaygınlık gösterdiği, dünyanın çeşitli bölgelerindeki ülkelerde araştırmalarla saptanmıştır. “Kadının yeri evidir” yargısı, bir çeşit küçümsemeyi de içinde gizlemektedir: Kadın ev dışında yapılabilecek şeyleri yapabilme yetisinden adeta yoksun gibi değerlendirilmektedir. Ev dışında yapabileceğine güvenilemeyen, şüphe duyulan kadın, ev içinde her türlü fiziksel kapasite gerektiren işleri üstlenebilecek yapıdadır oysa. Evin yakacağı, suyunu taşıyabilen, badana, boya yapabilen, ortalama 5 kişilik ailenin tüm işlerini üstlenen güçlü bir aile üyesidir.

Hayatın ev içi ve ev dışı olarak ayırımındaki kesinlik modernleşme süreci öncesinde olduğundan daha farklı bir biçimde olsa da, her toplumda kadının segregasyonunun göstergesi olmuştur. Pazarın talepleri doğrultusunda atölye üretiminden fabrikasyon üretime geçişin gerçekleşmesi özel alan ile kamusal alan ayırımının gelişmiş ülkelerdeki kadınlar için görece ortadan kalkışını getirsede, gelişen ve az gelişmiş ülkelerin bir çoğunda kadınların çalışma alanlarındaki sınırlı katılımlarından da anlaşıldığı gibi bu ayırım dünyanın birçok yerinde devam etmektedir.

Her kültürün kendine özgü bir biçimde tanımlandığı “çalışma” ve “iş” kavramlarının yanı sıra, adeta evrensel olarak kabul görmüş kadına ait çalışma ve iş değerlendirmelerini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Atavistik mekanizmalarla ekonominin birçok kesiminde yer alamayan kadınlar hâkim değerler ve normlar yoluyla ekonomik kurumlardan çoğunlukla dışlanmış ya da bu kurumlarda ikincil konumlarda yer alabilmişlerdir (Walby, 1986). Dünyanın her yerinde kadın hareketleri, kadını aile ve ev içinde sınırlandıran bu yargılarla mücadele etmektedir.

* Marmara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

Kadın işsizliğinin açıklanmasında iki temel yaklaşımdan söz etmek gereklidir. Birinci yaklaşım "Kadının yeri evidir" yargısına dayanmakta ve kadının öncelikle tam-zamanlı çalışan ev kadını olması iddiasını taşımaktadır (Walby, 1986). Bu yaklaşım kadının aynı zamanda "yedek emek ordusu" olarak el altında her zaman hazır olmasını ve ancak gerektiğinde kocaya destek ve ikincil bir para getirici olarak görülmesini sağlamaktadır (Beechey, 1987). İkinci yaklaşım, kadının istihdamda olduğu işlerin doğasından dolayı işsizliğin kaçınılmaz olduğunu açıklamaktadır. Kadınlar daha çok hizmet sektöründe, kolayca işten çıkarılabildikleri yarım-zamanlı işlerde ya da kadınlara ayrılmış iş alanlarında yoğunlaşmakta, bu da alanlardaki işlerin çok sayıda kadın tarafından talep edilmesi sonucu kadın işsizliği ortaya çıkmaktadır (Walby, 1986).

Türkiye'de kadın işsizliğinin nedenleri arasında söz konusu birinci yaklaşımın yaygınlığı bilinmektedir (DTP, Türkiye'de Aile Araştırması, 1993). Kadınların ev içi şartları, onların dışarda çalışmaya ilişkin düşüncelerini oluşturan en önemli alandır. Kadınlara bağımlı çocukların oluşu, kadınların kocalarınca bakılması gerektiğine ilişkin düşünceler, yakın çevrelerdeki ev dışında çalışmayan kadınların engelleyici tutumları; kadının ilgisi ve varlığı olmaksızın ev içi düzenin yitirileceğine inanan aile üyelerinin karşı çıkışları (çocuklar, babalar, kayınvalideler), annenin yokluğunda çocukların eğitimlerinin aksayacağı ve çocukların çeşitli istenmedik olaylarla (kazalar gibi) karşılaşacağı inancı, tüm bu faktörler kadınları ev içi çalışmaya itmektedir. Emek piyasasında yerini alabilecek belirli bir eğitim, beceri veya hünere sahip bir çok kadın da yukarıda sözü edilen koşulların baskısı ile ev dışı herhangi bir işte çalışmamaktadır. 1995 yılında Dayıoğlu'nun gerçekleştirdiği araştırma verileri kadınların işgücüne katılma olasılıklarında etkin değişkenleri açıklayıcıdır. (Bkz. Tablo 1) Kadın işsizliğinin hâkim norm ve değerlere dayalı boyutlarının ortaya konmasında, kadınların bu alanda içselleştirdikleri anlayışların ve anlayışların gerisindeki boyutların açıklanması kadının ev içi istihdamını azaltmak ve ev dışında çalışmasını arttırmaya yönelik çabalara bir ilk adım oluşturabilecektir.

Kadınların ev içinde çalışmasına ilişkin onları daha kötü şartlarda emek piyasasında ikincil hatta üçüncül konumda bıraktığı için, meşrulaştırıcı herhangi bir destekten özenle kaçınılması doğrultusundaki düşüncelere katılmak mümkün görülmektedir. Sözü edilen kültürel engel veya ketleyicilerin yanı sıra Türkiye'de kadınların ortalama %30'unun okur-yazar olmadığı, önemli bir oranın da sadece temel eğitimden yararlandığı (Bkz. Tablo 2) düşünüldüğünde, çalışmanın formel sektördeki biçimlerinde kadınların daha uzun yıllar çok küçük oranlarla yer alabilecekleri açıktır.

Tablo 1

İşgücüne katılma olasılıkları (Kent 1987)

	Kadın	Erkek
İşgücüne katılım oranı	8.7	80.2
<u>Medeni Durum</u>		
Evli	6.8	77.6
Evli Değil	12.3	83.7
<u>Hane Halkı Reisi</u>		
Hane Halkı Reisi	24.2	96.4
Hane Halkı Reisi Değil	8.2	34.5
<u>Yaşayan Çocuk (0-6 yaş)</u>		
Yok	9.3	79.4
1	8.1	81.1
2	6.8	82.6
<u>Eğitim</u>		
İlk Okul	6.2	81.6
Orta Okul	10.8	70.5
Lise	28.1	78.2
Üniversite	67.4	92.9

Kaynak Dayıoğlu'ndan aktaran (DİE, 1996, s.40)

Ayrıca ev işçilerini yasal bir şemsiyenin koruyuculuğundan uzakta bırakmak (günümüzde devam eden koşullarda) onları, daha ucuza, adeta köle emeği koşullarında çalıştırmak isteyen işverenlerin yararına olmakta, ev işçilerinin görünmez katkıları ile artan kârlar, onları var olan bu biçimin sürmesi ile daha da avantajlı kılmaktadır.

Tablo 2

Yaş grubuna ve cinsiyete göre okur-yazar olmayan oranı 1990 (%)

	Toplam	15.19	20.29	30.39	40.49	50.59	60+
Kadın	30.7	5.2	15.0	24.2	40.5	59.2	75.6
Erkek	10.1	3.3	3.5	4.4	9.5	22.4	39.6

Kaynak: DİE. 1996. s.30.

Evde Çalışma: Zorunlu Bir Seçenek

Geleneksel olarak üretici olunan tarım sektörünün dışında kadınların işgücüne katılımı son derece düşüktür. DİE, Ekim 1995 verilerine göre kadınların kırdaki işgücüne katılım oranı %48.7 iken kentte bu oranın karşılığı ancak %15.5'dir. (DİE, 1996, s.34). Kadınların genel olarak işgücüne katılım oranı ise %30'u aşmamaktadır. Tarım dışı sektörlerde sanayide, %8.4, hizmette %16.8 de kalan işgücüne katılım oranlarının dışında kadınların büyük çoğunluğu (11.004.822 kişi) istatistiklerde "mesleksizler" olarak adlandırılan kategori altında yer almaktadır (Bkz. Tablo 3-4). "Mesleksizler" in sadece ev içinde veya aile işçisi konumunda çalışabilecekleri, formel sektörde yer alabilecek özelliklerden yoksun oldukları kendilerine verilen "ad'dan" anlaşılmaktadır.

Tablo 3

Esas mesleğe göre nüfus, 1990
(12 ve daha yukarda yaş)

	İlimi ve teknik Elemanlar Serbest Meslek vb. Meslekler	Müteşebbis Direktör Üst. K. Yönetici	İdari Personel	Ticaret Ve Satış	Hizmet İşleri	
<u>Kadın</u> <u>Toplam</u>	20.234.706	526.414	11.267	358.126	86.144	139.157
<u>Erkek</u> <u>Toplam</u>	20.548.725	1.208.500	133.590	651.608	1.066.757	1.202.388
Tarımcı Hayvancı Ormancı Balıkçı	Tarım Dışı Üretim	Mesleksizler		Bilinmeyen		
7.242.903	857.296	11.004.822		8577		
6.449.228	6.151.748	366.834		18072		

Tablo 4

Esas mesleğe göre nüfus oranı, 1990 (12 ve daha yukarı yaş)

	Mesleksizler		Tarım		İlmi teknik eleman serbest	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Türkiye	17.8	54.4	31.4	35.8	5.9	2.6
Toplam						
Marmara	17.8	67.3	16.8	17.7	6.9	3.6
Ege	15.5	50.9	34.6	37.8	5.8	2.8
Akdeniz	17.3	53.2	34.2	37.4	5.3	2.3
Karadeniz	17.5	38.4	44.0	55.4	4.9	1.6
İç Anadolu	20.6	59.1	27.9	31.0	7.4	3.3
G.Doğu Ana.	17.5	54.8	39.7	41.4	3.6	1.1
Doğu Anadolu	17.8	42.9	45.7	52.2	4.2	1.4

Kaynak: DİE. Bölgesel Kadın İstatistikleri 1990. DİE Yayınları 1994 Ankara, ss.18-19.

Günümüzde hâlâ kadınlar ev dışında çalışmalı mıdır sorusu ile karşılaşmakta, “kadınların çalışmasının emek arzını artırarak, emeğin ücretini aşağı çektiği” ve “kadınların çalışmasının bazı ailelerde iş umutlarını kuruttuğu” şeklinde yaklaşımlarla (Dilipak, 1996, s.79) 2000’li yıllarda kadınların çalışmasını engellenmeye çalışıldığı görülmektedir. Önceki bölümde sözü edilen kadınların formal sektörde yer alabilmelerini sağlayacak özelliklerden yoksunluklarının yanı sıra, çoğunluğunu ilk okul mezunu koca ve babaların oluşturduğu yakın çevrenin bu yaklaşımlardan etkilenerek kadının çalışmasına karşı zaten var olan negatif tutumlarını kalıcılaştıracakları açıktır. Gelecekte kız çocuklarında anneleri olacak bugünün genç kızlarının ve genç kadınlarının sadece ev içinde sınırlanabilecekleri bir aile ve sosyal çevre ile kuşatılmış olması kadın ve genç kızların çalışma konusundaki çabaları için umut kırıcıdır.

Ekonomik gelişmenin beraberinde olagelmesi beklenen verimliliğin artışı ve toplumsal refahın yükselmesi, bu süreci yaşayan Batılı toplumlarda önceleri orta sınıfın “kadınlık” ideolojisini yaratmış; ev dışında çalışmaya gitmek zorunda olmayan kadının kocanın statüsünü yükseltmesi söz konusu olmuştur. (Pennington ve Westover, 1989) Daha sonra yine bu ideoloji “aile ücreti” (family wage) olarak adlandırılan, kocanın bakmak zorunda olduğu ve kendisine ekonomik olarak bağımlı bulunan kadın ve çocukların aile

içindeki işbölümüne, yani cinsiyete dayalı işbölümüne bağlı olarak yeniden gündeme gelmiştir. (Pennington ve Westover, 1989, s.3).

Günümüzde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise kadının ev dışı çalışmasının istenmemesi farklı sosyal sınıflardaki hanelerde farklı nedenlerle açıklanmaktadır. Kadının “dışarda” çalışmaması orta sınıftan ailelerde kocanın üst ekonomik konumunun bir göstergesi olurken, işçi sınıfı ve dar gelirli ailelerde kocaların namusunun bir göstergesi olmaktadır. Bu noktada erkekler ortak bir hedef tespit etmiş gibidirler; “kadının yeri evidir”. Statukoyu korumak gereklidir, tehdit edici “dışarıya çalışmaya gitme” aile dengelerini bozabilmektedir.

Kadınların formal sektörde istihdamının yıllar içinde gösterdiği azalışta bu faktörlerin yanısıra pek çok diğerlerinin sıralanabileceği açıktır. Sonuç kadının kocaya ekonomik bağımlılığı olduğundan kadın işsizliğinin kültürel boyutunun ortaya çıkarılması ve yaygın bir biçimde tartışılması gerekmektedir.

Sayısal verilerde “iktisaden faal olmayanlar”, “mesleksizler” olarak adlandırılan kadınların “gizli işçiler” olarak adlandırılması 1970’li yılların “informal sektör” tartışmaları ile başlamıştır. Günümüzde ise globalleşmenin özellikle gelişen ülkelerin istihdam yapısına etkisi tartışmalarında yeniden gündeme geldiği görülmektedir. 18. y.y. pazar taleplerinin oluşturduğu üretim sistemindeki değişim bu gün de global kapitalist ekonominin değişen talepleri doğrultusunda bazı değişimler yaratmaktadır. Post-endüstriyel ekonomik yeniden yapılanma içindeki gelişmiş ülkelerin yeni bir informalizasyon süreci yaşadığını, ekonomik faaliyetlerin artan bir hızla informal sektörde gerçekleştiğini öne süren Saskia Sassen (1994), merkez ülkelerin ekonomilerinin esneklik ve kârı maksimize etme stratejileri nedeni ile bu tür dönüşümler geçirdiğini belirtmektedir. Üretimin yeniden düzenlenmesi finans ve uzmanlaşmış hizmet sektörlerinin yükselişi ile entegre bir dünya pazarı içinde büyük metropollerin birbirine bağlandığını ve yeni bir emek pazarı yapısı ortaya çıktığını ifade eden Sassen, zorunlu part-time istihdamın ve fason (subcontracting) üretimin artışı, ev işçisi kullanımının yaygınlaştığını iddia ederken Amerika Birleşik Devletlerinden örnekler verir: 1955’te %15 olan zorunlu part-time çalışmanın oranı, 1977’de %22’ye 1986’da %24’e çıkmıştır. Son bir kaç yıldır zorunlu part-time çalışanların ve geçici işçilerin kullanımının artışı sağlayacak bir çok karar alan Amerikan Hükümetinin 1985’te yaptığı düzenlemelerle ev işçilerinin kullanımının yaygınlaştırılması ve kolaylaştırılması, esnek çalışanların ücretinin standart çalışma ücretlerine göre %25 daha düşük düzeyde belirlenmesini uygulamaya koyduğunu göstermektedir (Sassen, 1995, s.14.)

Evde çalışma günümüz ekonomik koşullarında sadece kentlere özgü bir biçim gibi gözükmektedir. Oysa kırsal alanda tarımsal faaliyetlerin aile-

lerin geçimlerini yeterince sağlayamadığı bölgelerde, tarım dışı gelir getiren faaliyet olarak terziilik, dikiş, nakış, örgü, halı, kilim dokumanın yapıldığı bilinmektedir. Örneğin, Türkiye’de 19 köyden alınan araştırma verileri, kırsal kesimde de tarım dışı gelir getirici faaliyetlerle, ev içinde piyasa için üretim yapanların oranını %22.5 olduğu saptanmıştır (Boratav, 1995, s.66). Aynı araştırmanın kentsel alandan (İstanbul) ev içinde üretim yapanlar için ortaya koyduğu oran %13.7’dir. Kentli kadınlarla informal çalışmanın biçimleri çeşitlenmekte ve ürünlerini piyasaya yönlendirmede sosyal katmanlar arasında fark görülmektedir. Yoksul hanelerde evde çalışma ailenin geçimine önemli katkı sağlarken, varlıklı hanelerde bu tip çalışma daha çok ailenin tüketimine sunulmaktadır (Boratav, 1995, s.67). Gelişmekte olan ülkelerde yeni teknolojilerin üretime adaptasyonu kadın istihdamını etkilemekte, kadın işsizler artış göstermekte, zaten az olan formal sektöre katılım özellikle sanayide düşmektedir. (Ansal, 1997). İhracat artış gösterirken toplam kadın işçi sayısı azalmaktadır. Örneğin tekstil sektöründe firma bazında yapılan araştırma, 1980-1993 yılları arasında incelenen firmalarda kadın işçi oranının %23.5’ten %18.6’ya düştüğünü göstermektedir. Teknolojik yenilenme genel olarak istihdam oranını düşürürken fason üretimi yapan firmalarla çalışma, firmalar açısından daha kârlı olmaktadır. Tam bu noktada informal sektörün tüm dünyada ağırlığının artışının açıklayıcı ipuçları ile karşılaşılmaktadır. Fason üretimin görünmeyen işçileri evlerinde çalışan kadınlar yani “ev işçileridir.”

1970’lere kadar dünya pazarının egemen standart üretimi şahsi beğenilerin önemi, değişen talep ve parçalanmış üretim yapısı fason üretimin esnek yapısı ile uyuşmamaktadır. (Sassen, 1994). Talep iniş çıkışlarına karşı bir sübap görevi gören “ev işçileri”, “sorunsuz”, “uyumlu”, “ucuz” işçilerdir. İşverenlerce bu biçimde tanımlanan ev işçileri tam da tersine sorunlarla doludur. Öncelikle çalıştıklarının tanınmamış olması onları yasal her türlü koruyucu çerçeveden mahrum bırakmaktadır.

Ev İşçisinin Sağlık Sorunları:

Evde çalışma bir çok kadın için tek gelir yaratma yoludur. Geliri az da olsa kadınların zaten az gelirli hanelerine katkıları önem kazanmaktadır (Kümbetoğlu, 1992). Bununla birlikte ev işçiliğinin resmen kabul edilmemiş oluşu, ev işçilerini İş Kanunu kapsamı dışında tutmakta ve yasal ve sosyal haklardan yararlanabilmelerini engellemektedir.

İşçi sağlığı ve iş güvenliği bu yoksunluklarının en çok hissedildiği alandır. Son derece kötü koşullarda çalışma hemen hemen tüm fason üretimin özelliğidir. Ev işçilerine ilişkin asgari koşullarının belirlenmemiş oluşu, ev işçilerini sendika kurma, toplu sözleşme yapabilme, işçi sağlığı, sosyal güvenlik, asgari çalışma yaşı, emeklilik gibi temel konulardan hiç birinde haklarını arama çabası içinde olmayı bunları talep etmeyi düşündürmemek-

tedir. Ancak uzun yıllar çalıştıktan ve sağlıkları ile ilgili şikâyetleri ortaya çıktıktan sonra, özellikle eşleri sigortalı değilse bu hakların önemi ve olması gerekliliği akıllara gelebilmektedir.

Evde çalışan kadınların bir çoğu uzun yıllar kötü koşullarda çalışmasının bir bedeli olarak bir çok sağlık sorunu ile karşı karşıyadırlar. Sahip oldukları hastalıklar bir çok kadını iş göremez duruma getirmiştir. Hastalıklarının tedavisi için gereken parayı yaptıkları işlerin gelirleri ile kazanabilmeleri imkânsıza yakın bir durumdur. Kendi sağlıklarına gösterebilecekleri özen çoğu durumda çocukların ve kocanın hastalıklarına kaydırılmaktadır. Aileye karşı yükümlülüklerin yerine getirilmesinin önemi, kadınların kendi sağlık sorunlarını ikinci plana atmalarını getirmektedir. Bu nedenlerle giderek kötüleşen ev işçisi kadının sağlığı, ancak eviçi gelir getiren veya aile hizmetlerine sunduğu enerjisi bütünüyle tükendiğinde hatırlanmaktadır.

Ev içinde çalışmanın bir adı "Esnek çalışmadır" fakat bu esneklik kadının sık sık işsiz kalması anlamını taşımaktadır, daha rahat çalışma anlamına gelmemektedir. Esnek çalışma formel istihdamın 9'dan 5'e iş zamanı belirli temposundan farklıdır. Ev işçisinin görünürde kendisinin belirlediği çalışma saatleri ücreti çok düşük bu türden işlerin getirisini artırabilmek için dinlenme zamanından alınan saatlerle artırılmaktadır. Ev işçisinin bir başka zorlayıcısı da yedek emek ordusudur yani çevresindeki diğer kadınlardır. Talepteki inişli çıkışlı dalgalanmalar nedeniyle işini kaybetme riskini her an taşıyan ev işçisi işlerin zamanında tamamlanmaması nedeniyle işini bir başka kadına kaptırabilmektedir. Ağır sömürü şartları bakımından piyasadaki örgütsüz kadın işgücünün sahip olduğu şartlardan çok farklı olmayan ev işçisinin durumu stress altında uzun saatler çalışmanın sonucunda önemli sağlık sorunları ile yüzyüze gelişi ile daha da kötüleşmektedir. Çocukluk yaşlarında başlayan çalışmaların bazıları, formal sektördeki çalışma saatlerinin çok üstündedir. Örneğin, günde 12 saate varan halı dokuma, 9 saate varan tekstil temizleme işi, bu alanda çalışan kadınlarda ciddi göz rahatsızlıkları, sırt ve bel ağrıları, romatizma gibi birçok hastalığa neden olmaktadır.

Çalışma ortamının ailenin yaşadığı ortam olması, ailenin mekanı en fazla kullanan çocuk üyelerini ve anneyi beraber etkilemektedir. Örneğin, Tekstil temizliği yapan bir annenin çocukları ile birlikte ciddi alerjik rahatsızlığı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle kullanılan materyallere reaksiyon gösteren ev işçileri işlerini kaybedebilmekte, daha başka ve ucuz işlere yönelmektedirler. Sadece kadının rahatsızlıkları nedeni ile değil, zaman zaman çocukların rahatsızlıkları nedeni ile de bazı işlerin eve getirilmemesi gerekebilmektedir. Çocukları ciğer hastası olan bir kadın tekstil parçalarından kesip birleştirme ile yapılan pala ipleri hazırlama işini yapamamaktadır. Benzer biçimde elektrik aksamı montajından da havaya ve oda zemine çeşitli küçük

metal parçacıkları yayıldığından bu tür işlerin de ev işçisi kadınca alınmaması durumu ortaya çıkmıştır.

Ev işçisi kadınlar yoksul hanelerin kadınlarıdır veya yoksulluk riskine en fazla maruz kalan aile üyeleridir. Aile içindeki kaynakların eşitsiz kullanımının beslenmeyle ilgili boyutu ev içi çalışmayı etkileyen bir başka sağlık sorununu ortaya çıkarmaktadır. Kadınların çoğunda olduğu gibi ev işçisi kadınlarda da anemik şikâyetler yaygındır. Halsizlik, enerji yokluğu, konsantrasyon azlığı, dikkat ve çaba gerektiren, ama parçabaşı ücreti görece daha iyi olan işlerin yapılmasını zorlaştırmakta, kadınlar daha çok en kolay ve en ucuz işleri tercih etmektedirler. Bu durum, kadınlar için azalan gelir, işlerin hatalı teslimi, zamanından geç teslimi gibi olumsuz sonuçlar yaratmakta, işverenler, sıradaki diğer evişçisi kadınları tercih edebilmektedir. Ev işçilerinin genel sağlıklılık halinin iş verimini etkilemesi dışında, aile içi etkileşimi de etkilediği açıktır.

Ev işçilerinin sağlığının bozulmasında önemli bir etken saatler süren iş zamanıdır. Belirli bir çalışma saatini olmaması, çoğunlukla gece geç saatlere kadar uzatılan, uykusuzluk ve dinlenmeksizin çalışmanın yarattığı yorgunluğu, yapılması gereken ev işleri çoğaltmaktadır. Bu özellikle dikkat ve titiz çalışma gerektiren dantel ve nakış işlerinde çalışan ev işçilerinde yaygın bir biçimde karşılaşılan sorundur. Ayrıca elektrik aksamının küçük parçalarının yerleştirilmesi uzun süren saatler yapıldığında gözlerde ve başka ağrılar yaratmakta, yıllar içinde ilerleyen göz bozuklukları kadınları iş göremez duruma düşürebilmektedir. Kadınların ev içinde yapacakları diğer işlerin aksanması da, aileye sunulması gereken diğer hizmetlerin yapılmasının da gelir getirmek kadar önemli olması sonucu "daha fazla parça iş, daha çok ücret" düşüncesi ile hareket etmek zorunda olan ev işçisi kadınlar için stress ve depresyon kaçınılmaz olmaktadır.

Ev içi çalışmanın kadın sağlığını etkileyen bir başka yanı, yapılacak işlerin eve alınması ve firmaya ya da atölyeye tesliminden kaynaklanmaktadır. Ağır yüklerin, eğer iş aracından ve yakın atölyelerden alınmamışsa, taşınması sırt, bel, kas ağrılarında şikâyetleri ortaya çıkarmaktadır. Çoğunlukla romatizma ve eklem ağrılarında yakınan kadınlar uzun yıllar yaptıkları işlerin sonunda bu ağrılara yakalandıklarını açıklamaktadırlar.

Çok küçük yaşlarda evde çalışmaya başlamak, örneğin 10-11 yaşlarında halı tezgahında çalışmak veya evde anneye gelir getirici işinde (Örneğin elektrik aksamaları montajı; çeşitli imalat parçalarını birleştirme) yardım etmek ya da yaz tatillerinde en yakın fason atölyesinde tam gün oturmak, gelişme çağındaki genç kızlar için en sağlıksız koşulları oluşturmaktadır. Kötü beslenmeyle birleşen hareketsizlik, çalışan küçük yaşlardaki genç kızların sağlığını olumsuz etkilemektedir.

Evde çalışma emekliliği olmayan bir çalışma biçimidir. 20 yıldan fazla bir süre içinde evinde kilim dokuyan, deri parçaları ile yelek ören, kazak yakaları ve kollarını birleştiren, çetik yapan, dantel işleyen bir ev işçisi kadın eşi sigortalı olmadığı için, kendisi isteğe bağlı sigorta primi ödemesi gerektiğini ancak kocasının iflası ve sağlık sorunlarının ortaya çıkmasından sonra anlamış, böylece geride bırakılan onca çalışma yıllarından sonra, daha uzun bir süre prim ödemesi yaptıktan sonra bir sosyal korumaya kavuşabilme fırsatı yakalamıştır. Bu örnek olayın nadir bir durum olmadığı, eşleri sigortasız olan tüm evde çalışan kadınların durumunu yansıttığı bir gerçektir. Özellikle yaşlılık yıllarında kadınlar yıllar içinde emeklerinin hiç bir karşılığını elde etmeksizin çalıştıklarını anlamakta, çözümü geçici çarelerde aramaktadırlar.

Dünyanın bir çok yerinde ev işçilerinin işçi olduğu gerçeği kabul edilmiş ve işçilerin yararlandıkları pek çok haktan faydalanabilmelerinin yasal koşulları hazırlanmıştır. Örneğin, Portekiz'e bağlı Maderia adasında bir sendika, binlerce ev işçisini (nakış işçileri) örgütlemiş ve onların yasal haklarını elde edebilmeleri için mücadele etmiştir. (HomeNet, 1995, s.11). 1979 yılında yasal çerçeveyi kabul ettiren sosyal güvenliği, emeklilik hakkını elde eden, sağlık yardımı gerekliliğini kabul ettiren sendikanın çabaları ile 1980 de ilk kanun çıkarılmıştır.

Benzer bir gelişme Hindistan'a (Ahmedabad'da) yaşanmış, bu alanda çalışan kadınlar için kurulan KEWA Bankası ve kadınların ortak çabası ile 1993 yılında evde çalışan konfeksiyon işçilerinin işçi oldukları kabul edilmiştir. (HomeNet, 1995, s.12-13)

Türkiye'de, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1995 konferansında tartıştığı ev işçiliği ve bu işçilerin asgari çalışma koşullarının belirlenmesi tavsiye kararı uygulanmayı beklemektedir.

Ev işçiliği ağır sömürünün gerçekleştiği ucuz emek ve yüksek kâr birlikteliğinin olduğu bir çalışma biçimidir. Bu nedenle asgari koşulların belirlenmesi acil önlem taşımakta, yıllar içinde sayıları giderek artan bir çok ev işçisi kadının sorunları çözüm beklemektedir.

SONUÇ

Kadınlarca gerçekleştirilen bir çok ekonomik faaliyetin "iş" tanımları dışında değerlendirilmesi, onların "işçi" olarak tanımlanmalarını engellemektedir. Görünmeyen kadın işçilerin gündeme gelmeyen sorunlarının çözümü de yakın gelecekte mümkün görünmemektedir. Oysa gerek UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) gerek İLO (Uluslararası Çalışma Örgütü) başarılı bir kalkınmanın ön koşulunu tüm kadın çalışanların sorunlarının çözümüne yönelik çalışmaların göstereceği yaygınlığa bağlamakta-

dır. Kadınların iş piyasasındaki konumlarını güçlendirecek, onları bu alandaki marjinalleşmeden kurtaracak öneriler, programlar halinde hükümetlere sunulmaktadır. Örneğin, “Çalışma yaşamında Fırsat Eşitliği için Olumlu Eylem Programı” işgücünde kadın katılımının niteliğinin⁽¹⁾ iyileştirilmesi için bir rehber niteliğindedir. Kadınların çoğunluğunun aile işi ve kayıtdışı sektörlerde istihdam edilişi İLO (Uluslararası Çalışma Örgütü) nun bu alandaki sorunların çözümüne yönelik asgari çalışma koşullarının oluşturulması doğrultusundaki kararı da bir başka örnektir⁽²⁾.

Toplumsal eşitliği sağlamaya yönelik kadın mücadelesi, istihdam alanındaki ücret düzeyleri, iş saatleri vb. gibi diğer sosyal haklara ilişkin taleplerini ve seslerini sadece geleneksel istihdam biçimleri ile sınırlamamalı, uzun yıllar ev içinde çalışıp, sınırlı gelirlerini ailelerinin geçimine harcayan ev işçisi kadınlar içinde yükseltmelidirler.

Enformalizasyon sürecinin kadınların yoksunluklarını ve iş piyasasındaki ikincil konumlarını daha da ağırlaştırıcı bir biçimde etkilememesi için çalışma ve iş kavramlarının kadın bakış açısı ile yeniden tanımlanan biçimlerini de dikkate alarak tüm ev işçilerinin kapsanacağı bir yasal çerçeveye kavuşulması zorunludur.

Kadınların kadın olmaktan dolayı içinde buldukları toplumsal eşitsizlikler, evde çalışan işçiler olduklarında adeta karmetleşmektedir. Hane içi kaynakların kadınlar yararına daha az kullanılmasının en önemli etkisi kadın sağlığı alanında ortaya çıkmaktadır. Evde çalışan kadınlar hem ev içinde hem gelir getirici faaliyetlerinde uzun saatler çalışmanın yarattığı sağlık sorunlarını çok sınırlı gelirleri veya kocalarının destekleri ile çözmek durumunda bırakılmışlardır. Yoksul hanelerin harcama kalemlerinde sağlık en önemli yeri tutsa da, bu harcamalar daha çok çocuklar ve yaşlılar içindir. Kadın sağlığı ancak ev hizmetleri aksadığı zaman hatırlanmaktadır.

Ev işçilerinin, çoğunlukla kronikleşmiş, romatizma, sırt, bel, eklem rahatsızlıkları, göz bozuklukları, alerji, anemi gibi yaygın sağlık sorunlarına sosyal koruma ve sağlık korumasına ilişkin uluslararası çalışma standartlarına uyulması ile getirilebilecek çözümler, kadınların ekonomik faaliyetlere katılımını ve bunların verimli bir biçimde devam ettirme şanslarını arttıracaktır.

1 Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Olumlu Eylem Sendikalar için Politikalar ve Ana Hatları, Türk-İş Kadın İşçiler Bürosu yay. Demircioğlu, Mat. Ankara 1995.

2 Eve iş verme Sistemi ile ilgili değerlendirmeler için Bkz. Türk-İş Kadın İşçiler Bülteni. Temmuz 1995. sayı 2, ss.4-5.

KAYNAKLAR

- H. Ansal - Gümrük Birliği ve Formal Sektörde Kadın. Gümrük Birliğinin Kadın Emeğine ve İstihdamına Etkisi Konferansına Sunulan Tebliğ. 22 Şubat İstanbul 1997.
- V. Beechey - Unequal Work, Verso. Londra 1987.
- K. Boratav - İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul 1995.
- G. Elinor, S. Richardson, S. Scott, A. Thomas, K. Walker - Women and Craft. Virago Press. Londra 1986.
- A. Dilipak - Mekan ve Aile. II. Dünya Aile Günü Paneline Sunulan, Yayınlanmış Tebliğ. İstanbul Büyükşehir Belediye Bşk. Sağlık Daire Bşk. Yayını, Yayın No: 5, 1996, ss.79-82.
- Homenet - Newsletter Sonbahar, 1995, ss.12-13.
- DİE - Bölgesel Kadın İstatistikleri. 1990. Toplumsal Yapı ve Kadın İstatistikleri Şubesi. Yay. Ankara 1994.
- - 1990'lı Yıllarda Türkiye'de Kadın. Devlet İstatistik Enstitüsü, Toplumsal Yapı ve Kadın İstatistikleri Şubesi Yay., Ankara 1996.
- DPT - Türkiye'de Aile Araştırması, Devlet Planlama Teşkilatı Yay. Ankara 1993.
- B.Kümbetoğlu - Women's Informel Sector Contribution to their Household Survival in Urban Turkey. Yayınlanmamış Doktora Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İst. 1992.
- S. Sassen - Cities in a World Economy. Thousands Oaks. Sage Press. Kaliforniya. 1994.
- S. Sassen - New Employment Regimes in Cities: Impacts on Immigrant Workers. Salzburg Semineri, Involuntary Migration Bölümüne Sunulan Tebliğ. 1995.
- S. Walby - Patriarchy at Work, Polity Press. Oxford 1986.
- S. Pennington, B. Westover - A Hidden Workforce. Macmillan Education Ltd. Londra 1989.